

FILOSOFIE UNIVERSALĂ

SOCRATE, CELEBRITATEA ȘI EXEMPLARITATEA

MARIUS DOBRE

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române

Socrates, Celebrity and Exemplarity. The article first analyses the concept of celebrity, illustrated by Socrates character. The concept of generic example is then presented, complemented by those of particular case as example, model and anti-model. The Noician concept of holomer is presented in continuation of the generic example. The relationship between celebrity and competence in a field is analyzed in the next subsection. The final considerations show the differences between genuine Socrates celebrity and the empty celebrities of nowadays.

Keywords: Socrates character, celebrity, exemplarity.

PERSONAJUL CELEBRU SOCRATE

Socrate nu a fost doar un mare filosof antic grec, a fost și un mare personaj/actor în teatrul filosofiei, un rol acordat în primul rând de Platon care îl face actor principal în dialogurile sale. Putem concepe astfel dialogurile platonice și ca pe un fel de teatru filosofic („dialogurile platonice sunt un fel de *drame spirituale*, cu personaje, situații, conflicte etc.”, cum s-a mai spus¹); dacă ele sunt și așa ceva, atunci Socrate este și el un personaj autentic în aceste „drame”. Și alți „scenariști”, începând cu Aristotel, îl fac personaj în scrierile lor. Aristotel, de pildă, îi acordă un rol în silogismul de Figura I („Toți oamenii sunt muritori. Socrate este om. Deci, Socrate este muritor”). La noi, Constantin Noica îl recuperează nu doar ca personaj, ci și ca un caz remarcabil, demn de a fi emblematic în noua sa logică. În această postură, de actor al filosofiei, Socrate este o celebritate în filosofie, o vedetă, cu înțelesul pe care îl dăm azi cuvântului „vedetă” sau cuvântului „celebritate”. Desigur, acest statut nu îl face cel mai mare filosof al Antichității, cum s-ar putea gândi unii dintre noi, întrucât el a fost depășit imediat chiar de unul dintre discipolii săi, Platon, care a avut inspirația să scrie dialoguri filosofice, spre deosebire de el care nu a scris nimic. Deși Socrate nu este „cel mai faimos” filosof al Antichității, l-am ales ca subiect de discuție în acest eseu datorită faptului că el a fost, repetăm, și un „personaj literar”, un fel de „actor” al dialogurilor platonice, dar nu numai; ne-am obișnuit deci cu el ca personaj în filosofie.

¹ Alexandru Surdu, „Introducere la dialogurile platonice”, în vol. Platon, *Opere*, VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, pp. 8–9.

Dar ce este celebritatea? Este totuși Socrate o celebritate, așa cum am spus aici? Putem cuantifica în vreun fel celebritatea?

Începem cu răspunsul la ultima întrebare. Cum decidem celebritatea cuiva, pe ce criterii? Firește, cel mai bine ar fi să deținem statistici referitoare la cât este de cunoscut un anume personaj, la influența în domeniul său de competență, dar în lipsa unor asemenea investigații sociologice, științifice, rămâne judecata rațională a fiecăruia sau decizia multor cunoscători de-a lungul timpului în domeniul filosofiei care includ în lucrările lor exegetice un nume sau altul din istoria filosofiei. Pe această ultimă direcție, autorii lucrărilor de istoria filosofiei îl menționează pe Socrate ca pe un reper al filosofiei antice grecești: se judecă filosofia antică în funcție de figura sa, se împarte această filosofie în funcție de momentul Socrate (unul de răscruce, deci), între *presocratici* și *restul*; și, într-adevăr, înainte de el, preocuparea era precumpănitor pentru natură (pentru fizică), odată cu el și după el, filosofia are și preocuparea pentru om, pentru etică, dar și pentru logică și altele.

La primele două întrebări, putem urma semantica obișnuită. Conform DEX, celebritatea este „(1) însușirea de a fi celebru; reputație, faimă; (2) persoană care se bucură de mare renume și prestigiu”². Notorietatea este aproximativ același lucru: „însușirea de a fi notoriu, faptul de a fi cunoscut de multă lume; reputație, faimă”³. În acest înțeles, Socrate ar putea fi declarat o celebritate în filosofie; ca filosof, era cunoscut în cetatea ateniană, era protagonistul multor discuții filosofice purtate în agora, atât cu filosofi „de meserie”, cât și cu alți intelectuali ai cetății; în plus, rămâne în istoria filosofiei cu o serie de contribuții la dezvoltarea eticii și a logicii transmise prin intermediul altor gânditori, adică este celebru în filosofie până în zilele noastre. În vremea lui, era un om cunoscut în Atena în genere: a participat la campanii militare, avea activitate civică în agora grecească, oamenii îl vedeau tot timpul la dezbateri de orice natură (politică, juridică, filosofică etc.) – Xenofon scrie în acest sens: „Socrate își petrecea tot timpul în mijlocul oamenilor: dis de dimineață se ducea la plimbare și în gimnazii, era văzut prin mulțimea adunată în acele locuri și rămânea până seara acolo unde erau oameni. El vorbea adesea și astfel oricine putea să-l asculte (...)”⁴. Era un om cu notorietate și respectat de mulți contemporani, deși a fost asociat încă din vremea sa și cu personaje negative ale politicii ateniene precum Critias sau Alcibiade, deși apare ca personaj negativ în teatrul lui Aristofan și deși pierde procesul care i-a adus și moartea (în fond, nimeni nu poate avea numai prieteni în viață).

Am folosit și termenul „vedetă”; acesta înseamnă, tot conform DEX, „actor sau actriță care deține un rol principal într-un spectacol, mai ales într-un film (și se bucură de renume, de mare popularitate); sportiv de mare renume și

² Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 159.

³ *Ibidem*, p. 700.

⁴ Xenofon, *Memorabilia*, I, 1, traducere de Grigore Tănăsescu cu titlul *Amintiri despre Socrate*, Chișinău, Editura Hyperion, 1990.

popularitate; *p. ext.* persoană care vrea să iasă în evidență, să epateze”⁵. Și în primul înțeles al acestui termen, Socrate ar putea fi declarat o vedetă, de vreme ce era personaj principal al scenelor filosofice din dialogurile platoniciene. Dar de ce îl face Platon personaj principal al dialogurilor sale și mai totdeauna învingător în discuție? Unii au presupus că motivul era atașamentul profund pe care îl avea Platon față de Socrate, deși Platon nu a stat mult timp pe lângă Socrate, discipolul fiind încă tânăr la moartea maestrului. Alții au emis ipoteza că Platon a vrut să profite de autoritatea mare a lui Socrate în filosofie, să se apropie de un spirit ales și ar fi fost și cazul lui Aristotel⁶ (oricum ar fi, Platon l-a continuat pe Socrate, cel puțin în prima parte a operei sale).

Nu ar fi de ocolit nici termenul de „vedetism”: „preocupare, tendință de a se pune în evidență cu orice preț, de a epata; atitudine de afirmare exagerată a calităților proprii (specifică mai ales unui actor sau unui sportiv)”⁷. A dat Socrate dovadă de vedetism, a încercat el vreodată să arate că este ceva mai mult decât este? Știm că Socrate stătea de vorbă cu multe personalități ale timpului său (poeți, generali de armată, politicieni etc., cum am arătat) și era însoțit mai mereu de ciracii săi care se amuzau atunci când el își învingea în discuție partenerii; ironia socratică era dureroasă probabil pentru adversari (unul dintre motivele pentru care Socrate a pierdut adepți la proces). Urmărea astfel Socrate un fel de glorie purtând discuția într-un anume fel? Deseori discuția nu ducea la niciun rezultat, nu se „moșea” adevărul; dar partenerul de discuție, cel ce se credea cunoscător în domeniul său de competență, resimțea *neresultatul* ca pe o suspendare a adevărului sau ca pe un eșec personal? Faptul că se declara cel mai înțelept om ca urmare a faptului că știe că nu știe nimic nu era oare tot o dovadă că avea o infatuare ascunsă, un fel de vedetism mascat? Iar faptul că la proces își propune drept „pedeapsă” hrănirea în Pritaneu nu dezvăluie din nou o astfel de tendință? Putem să ne gândim deocamdată că, dacă a făcut toate acestea, le-a făcut în numele științei autentice; dacă a ironizat pe unii contemporani pretins știutori și chiar și pe acuzatorii lui la proces (risca mult), a făcut-o în numele adevărului.

Oricum ar fi, Socrate dobândise într-o viață lungă conștiința propriei sale valori și se simțea îndreptățit a se îndoi de adevărurile altora sau chiar de ale lui. Dacă era un vedetism ascuns, istoria nu a preluat o astfel de atitudine și a reținut îndeosebi aspectele pozitive ale activității sale filosofice și sociale. Socrate este până în zilele noastre un personaj pozitiv, iar aceasta reiese cel puțin prin comparația cu alții. În cele mai grele situații, Socrate reușea să aibă o atitudine demnă; ar fi de remarcat, de pildă, momentul când și-a acceptat moartea cu seninătate mai degrabă decât să-și „trădeze” cetatea în care a trăit o viață întreagă (pentru care a și luptat în război, cum am amintit), în ciuda nedreptății pe care o resimțea. Nu a cerut bani

⁵ Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, p. 1154.

⁶ De pildă, W.A. de Pater, *Les Topiques d'Aristote et la dialectique platonicienne*, Fribourg, Éditions St. Paul, 1965, p. 16.

⁷ Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, p. 1154.

pentru învățăturile sale precum sofiștii, a dus o viață modestă, era un om cumpătat (era „stăpânit în plăcerile iubirii și ale stomacului”, era „răbdător la frig și la căldură, precum și la toate caznele vieții, era obișnuit în așa măsură cu un trai modest, încât, sărman fiind, știa să se înestuleze cu puțin și să-și păstreze buna dispoziție”⁸). Atena a realizat mai târziu greșeala condamnării lui la moarte și i-a reabilitat numele. Astăzi, el este perceput din punct de vedere moral ca un „exemplu” pentru noi.

EXEMPLUL OARECARE, EXEMPLUL GENERIC ȘI MODELUL

În retorică și în teoria argumentării, întâlnim conceptul de „exemplu generic” sau conceptul de „model”, în calitate de mijloace argumentative în discurs. În contextul de față, el este util pentru a evidenția înțelesul celebrității autentice (deși îl vom plasa în contextul lui firesc, în contextul argumentării).

Mai întâi, să stabilim înțelesul termenului „exemplu”: el poate fi luat fie în sensul de caz oarecare, specimen, fie în sensul de mod de a fi sau de a face ceva, mod demn de imitație. În al doilea înțeles, l-am folosit mai sus când am spus că „Socrate este un exemplu pentru noi”; de aici este derivat și „exemplar” ca în expresia „Socrate a dus o viață exemplară”.

Apoi, să stabilim cum poate fi folosit „exemplul oarecare” în argumentare. Se pot opera generalizări inductive pornind de la un caz; de pildă: „Această lebedă este neagră, deci toate lebedele sunt negre”. Se observă ușor că generalizarea este pripită, pornind de la un singur caz, se emite o judecată despre o clasă întregă de obiecte. În foarte multe situații, exemplul oarecare este o formă foarte slabă de argumentare (atunci când nu are rol de simplă ilustrare a unor enunțuri cu rol de reguli, legi etc.); a susține o teză doar printr-un exemplu înseamnă a oferi un temei foarte fragil în argumentare (de pildă: „Rușii sunt oameni civilizați, de exemplu Ivan”). În ciuda lipsei de forță argumentativă, exemplul oarecare ar avea totuși avantajul de a conferi o reprezentare concretă argumentării⁹. Exemplul oarecare poate deveni puternic în contraargumentare, atunci când are „o funcție negativă”¹⁰, când este „caz invalidant”, „exemplum in contrarium”, când este invocat pentru a infirma o regulă sau un enunț cu pretenție de universalitate, precum enunțul „Toți dictatorii sunt bărbați” (este suficient a infirma enunțul printr-un exemplu de dictator-femeie). Multiplicarea exemplurilor este iarăși o situație în care exemplul devine puternic, când se caută frecvența unui eveniment, probabilitatea lui etc. În altă situație, exemplul, cazul particular este atât de puternic, încât devine excepție de la regulă (se întâmplă în drept, în gramatică).

⁸ Xenofon, *Memorabilia*, I, 2.

⁹ Clément Viktorovitch, *Le pouvoir rhétorique. Apprendre à convaincre et à décrypter les discours*, Paris, Seuil, 2021, p. 71.

¹⁰ Olivier Reboul, *Introduction à la rhétorique. Théorie et pratique*, Paris, PUF, 1995, p. 161.

Exemplul generic însă poate da seamă de o clasă întreagă de obiecte; este un caz în care „se manifestă toate proprietățile genului căruia îi aparține; este un prototip al genului”¹¹. Astfel, argumentarea prin exemplul generic este una în care acesta este un temei pentru a trage concluzii pentru toate obiectele care aparțin genului și pentru genul însuși. De pildă, pornind de la un exemplar de lebădă care are două aripi, tragem concluzia că toate lebedele au două aripi; nu putem trage orice fel de concluzie referitoare la această clasă de păsări, de pildă, măsurând greutatea uneia, nu putem trage concluzia că toate lebedele au acea greutate.

Procedeul acesta argumentativ este utilizat și în matematică, în geometria euclidiană, de pildă: pentru a stabili o teoremă, se raționează asupra unei singure figuri, caracterele proprii unei figuri anume sunt partajate cu toate figurile din aceeași specie. În știință, cercetătorii reconstruiesc trăsăturile unei întregi specii de animale dispărute după un singur schelet. În drept, atunci când se invocă precedentul, se face apel la un exemplu ce dă seama de o regulă întreagă. Un personaj anume în exercitarea meseriei, a profesiei sale (un jurist pledând, de pildă), poate apărea exemplar pentru toată profesiunea sa¹².

Adaptând situația, este Socrate un exemplu generic dacă luăm în considerare genul „om moral”? Răspunsul este afirmativ în acest context, Socrate dă seama de toată această clasă, la fel cum ar da seamă și alte celebrități, din alte domenii (în cel religios, un exemplu generic ar fi Iisus Hristos, altul Buddha etc.). Socrate dă seama și de genul filosof? În sensul de care vorbesc Perelman și Tyteca, de personaj care dă seama de toată profesiunea lui în anumite contexte, Socrate are calitatea de a fi exemplar și pentru filosofie sau, cu altă exprimare, are „exemplaritate”.

În această calitate, de exemplu pentru filosofi și nu numai, Socrate poate servi și drept *model* pentru alții, o valoare umană prestigioasă demnă de a fi imitată¹³, un „exemplu-model”, cu o vorbă de pe la noi. Pentru Perelman și Tyteca, din nou, modelul „glorificat” este chiar propus spre imitație în societate, căci el indică „conduita de urmat”¹⁴. Platon însuși propune drept model pentru cetate filosoful (iar filosoful are ca model zeii); sfânta Tereza este model pentru creștini (ea însăși având ca model pe Iisus). Modelul este deci un exemplu aparte și se subsumează la rândul său exemplarității, acea stare în care un individ dă seama de o clasă întreagă de alți indivizi, stă drept prototip pentru clasa lui. În acest tablou, se poate vorbi și despre *anti-model*. Cei mulți (mulțimea, masele), de pildă, sunt pentru Socrate un anti-model: în dialogul *Alcibiade*, Socrate îl întreabă pe Alcibiade de unde pretinde că are cunoștințele necesare pentru a intra în Adunarea Poporului și cel din urmă răspunde că de la „cei mulți”; replica lui Socrate este fără

¹¹ Christian Plantin, *Dictionnaire de l'argumentation. Une introduction aux études d'argumentation*, Lyon, ENS Éditions, 2016, p. 264. Vezi și în continuare.

¹² Vezi și Chaïm Perelman, Lucie Olbrechts-Tyteca, *Traité de l'argumentation*, Éditions de l'Université de Bruxelles, 2008, p. 473.

¹³ *Ibidem*, pp. 488–489.

¹⁴ *Ibidem*, pp. 489–490.

echivoc: „Nu la învățători de soi îți-ai găsit scăparea, (...) dacă te bizui pe cei mulți”¹⁵.

Firește, există celebrități care nu sunt și figuri exemplare (se va vedea și ultimele capitole ale articolului de față) sau nu pot fi invocate ca figuri exemplare în fața oricărui auditoriu (nu poți invoca exemplul unui miliardar care și-a făcut averea pornind de la zero – „tot ce e nevoie e să faci ca el pentru a deveni bogat” – în fața unui om al străzii din New York¹⁶). Alteori, figurile exemplare sunt invocate doar pentru a stârni amuzamentul sau doar pentru a ataca oponentul în argumentare ca în situația următoare: „Tatăl: la vârsta ta, Napoleon era primul în clasă. Fiul: la vârsta ta, el era împărat”¹⁷.

HOLOMERUL

Exemplului generic îi corespunde în logica lui Hermes a lui Constantin Noica conceptul de holomer. Pentru filosoful român, holomerul este mediul incipient al procesului logic, este prima formă logică propusă „ca variantă” la noțiunea clasică¹⁸. Nu ne interesează aici însă toată desfășurarea logicii lui Hermes, care avea ca „operație logică fundamentală” disociația, judecata fiind (analog cu logica clasică) krinamenul, iar opusul silogismului întruchipat de triunghiul individual-determinații-general (modelul I-D-G, individualul care își dă determinații spre general și drumul invers, în cerc¹⁹), ne interesează doar acest concept de holomer.

Această logică dialectico-speculativă reprezintă o teorie asupra câmpului logic definit drept situație în care „întregul este în parte, iar nu numai partea în întreg”²⁰. Mai explicit, există întreguri, cum sunt cele mecanice sau cele organice, unde întregul subsumează partea; dar alteori partea „are toată încărcătura întregului” și aceasta se vede îndeosebi în comportamentul și creația omului („poetul adevărat este cel care devine, la un moment dat, Poezia”²¹ – nu într-o variantă de acest fel concepea exemplul generic și Perelman?). Logica lui Ares, logica veche, de sorginte aristotelică, dă seama de așezarea părții în întreg, în timp ce logica lui Hermes pune partea în poziția de a „interpreta” întregul, partea „reflectă” întregul, partea

¹⁵ Platon, *Alcibiade*, 110 d – e. Și în alte dialoguri este exprimat acest punct de vedere. De pildă, în dialogul *Apărarea lui Socrate*, 24 e – 25 b, 25 d.

¹⁶ Philippe Breton, *L'argumentation dans la communication*, Paris, La Découverte, 2016, pp. 103–104.

¹⁷ Olivier Reboul, *op. cit.*, p. 187.

¹⁸ Ștefan-Dominic Georgescu, „Noica despre disociația fundamentală”, în *Simpozionul Național Constantin Noica*, București, Editura Academiei Române, 2015, p. 110.

¹⁹ Alexandru Surdu, *Comentarii la rostirea filosofică românească*, Brașov, Editura Kron-Art, 2009, p. 169.

²⁰ Constantin Noica, *Scrisori despre logica lui Hermes*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 399.

²¹ *Ibidem*, pp. 399–400.

„se ridică la puterea întregului”²². De exemplu, o carte din biblioteca unui jurist, fiind din domeniul dreptului, dă seama de toată biblioteca juridică.

Ce rol joacă Socrate în acest context? Socrate este iarăși un bun exemplu. Și este personaj pozitiv și în logica specială creată de Noica. În cadrul acestei logici, unde partea iese mai sus valoric decât întregul, propoziții adevărate precum „Elpenor este muritor”, „Koriscos este muritor”, „Socrate este muritor” nu au mare relevanță, formează doar o clasă pentru „muritor”. Însă cazul Socrate trebuie considerat altfel, el „iese din indiferența lumii”, este „o existență privilegiată”²³. Nu este totuna „Socrate este muritor” cu „Elpenor este muritor”, Elpenor fiind un individ obișnuit pe care Homer nu-l citează decât o singură dată, iar Koriscos fiind citat de Aristotel în ironie. Și Noica insistă – cazul lui Socrate este diferit: „(...) Socrate e muritor cu *pozitivul* condiției de muritor (de aceea a și părut el atât de deosebit, încât era nevoie de un raționament spre a se dovedi că și el e trecător). El își asumă condiția aceasta, se pregătește prin ea și arată, cu excepția sa, că regula vieții de om este totuși pregătirea pentru moarte”²⁴. Cu Socrate, deci, se creează un câmp logic: „(...) individualul ia asupra lui generalul (dacă nu putem spune chiar că partea ia asupra-și întregul), (...) orice demers al lui Socrate a ieșit din contingentă și exprimă o necesitate – nu cumva logică?”²⁵ Acest individual-general, alcătuit pe linia parte-întreg, este un holomer (de la *holon* = întreg și *meros* = parte, din greacă). Socrate deci este un holomer, în timp ce Elpenor nu este²⁶. Socrate este un individual-general, spre deosebire de Elpenor care este un simplu individual subsumabil generalului²⁷. Holomerul socratic „se dezleagă (și nu se leagă cu «om» și «muritor») odată cu discluziunea sa: «Socrate se pregătește pentru moarte»”²⁸. Cu holomerul noician, Socrate are iarăși exemplaritate.

Conform unei anumite opinii, Socrate are o problemă însă în această logică, este victima unei concepții elitiste și chiar una cu un sens politic ascuns: „Pentru cititorii mai de rând de logică, miza urmărită nu e însă numai declarat «antirăzboinică», dar în plus și vădit antidemocratică, în sens de antiegalitară, conform elitarismului vechi și niciodată abandonat al maestrului Școlii de aleși întru filosofie. Caută să pună în valoare, nu doar cultural, ci și logic, individul ieșit din comun, cu destin exemplar. Persoana, dacă e personalitate, face posibilă autentică ridicare la general. (Cu un elementar joc de cuvinte: nu soldatul, ci în exclusivitate generalul permite accesul la generalitate și la generalizare.) E drept că și «logica lui Hermes pleacă de la îndurarea pentru cele neînsemnate», dar numai

²² *Ibidem*, p. 403. Logica lui Ares este, în viziunea lui Noica, o logică cu două valori de adevăr, o logică a lui „da-nu”, o logică a lui „sau-sau”, ceea ce o face o logică a războiului, în timp ce logica lui Hermes este o logică a interpretării, a interpretării întregului prin partea sa (pp. 403–404).

²³ *Ibidem*, pp. 406–407.

²⁴ *Ibidem*, p. 407.

²⁵ *Ibidem*, pp. 407–408.

²⁶ *Ibidem*, p. 408.

²⁷ *Ibidem*, p. 420.

²⁸ *Ibidem*, p. 416.

până a ajunge la rezultatul scontat, pentru cel ce ajunge la el, starea excepțională”²⁹. Este adevărat că ilustrările lui Constantin Noica sunt încărcate de conotație pozitivă, însă nu e dificil a găsi și ilustrări cu conotație negativă, ilustrări de individualuri care sunt emblematice pentru generalurile lor și în zona imoralului de pildă, deci ideea de holomer nu conduce în mod necesar la interpretări precis „elitariste”. Cum spuneam într-un alt articol cam pe aceeași temă³⁰, logica nu face politică, iar interpretarea ei trebuie să fie totuși făcută tot cu mijloace logice.

CELEBRITATEA ȘI PROBLEMA COMPETENȚEI

Astăzi, în era atotprezenței mass-media, celebritățile, vedetele s-au multiplicat aproape fără limite. În cele mai multe cazuri, mass-media le creează, cu sau fără merite reale din partea celor ce ajung vedete. Sunt celebrități ce excelează în domeniul lor (politică, muzică, film, sport, științe, chiar filosofie) și sunt celebrități așa-zis „universale”. Poveștile lor, spuse în mass-media, pot servi drept exemple în favoarea unei generalizări „spontane”, drept modele, dar pot servi și doar la fabricarea unei mici istorii contemporane sau la simple ilustrări³¹ sau doar la fabricarea unei imagini favorabile pentru respectiva persoană.

Evident, unele celebrități își merită faima, așa cum sunt cei ce au realizări remarcabile în domeniul lor de competență la fel cum este și personajul / exemplul favorit al acestui eseu, Socrate. Dar este momentul pentru o altă paranteză, pentru o altă intervenție logică legată de conceptul de autoritate, de competență, cu toate că am avut câteva referiri la acesta și mai înainte. Logica autorității epistemice ne cere să precizăm ceva mai bine conceptul de autoritate competentă (una care să își merite și faima, vorbind strict legat de contextul de față). Conform acestei logici³², cu rădăcini până în filosofia socratică și în cea platonice, o persoană oarecare nu poate fi o autoritate epistemică decât în domeniul său de competență: un fizician în domeniul fizicii, un medic în domeniul medicinei, un filosof în domeniul filosofiei etc. Atunci când specialistul în fizică părăsește domeniul său de competență, el comite un abuz de autoritate; chiar dacă fizicianul se numește Einstein, el nu are voie să se pronunțe „competent” cu privire la chestiuni politice, de pildă (ar intra abuziv pe terenul politologului); competența sau celebritatea într-un domeniu nu garantează competența în alte domenii, nu există autoritate epistemică universală. În acest sens, celebritățile zilelor noastre, mai ales cele politice, comit cele mai multe abuzuri de autoritate, încurajate îndeosebi de mass-media care pun întrebări

²⁹ Ion Ianoși, *Constantin Noica. Între construcție și expresie*, București, Editura Științifică, 1998, p. 196–197.

³⁰ Marius Dobre, „Holomerul și exemplul generic”, în vol. *Simpozionul Național „Constantin Noica”*, București, Editura Academiei Române, 2020, pp. 57–58.

³¹ Chaïm Perelman, Lucie Olbrechts-Tyteca, *op. cit.*, p. 472.

³² J.M. Bochenski, *Ce este autoritatea? Introducere în logica autorității*, București, Editura Humanitas, 1992, pp. 57–69.

neprofesioniste, legate de o sumedenie de probleme, din tot felul de domenii, precum „Ce părere aveți despre cutare chestiune?” Politicianul, care nu are cel mai adesea autoritate epistemică nici măcar în domeniul politologiei, exprimă păreri cu „iz competent” în domeniul economiei, dreptului etc., cum vedem la televizor, în ziare. Mai grav, întrebări legate de mersul societății primesc și sportivii, și actorii, și orice personaj cu pretenții de vedetă. Așadar, există personaje celebre care nu își merită statutul, sunt deseori impostori, false autorități, personaje fabricate de mass-media, de partidul lor, de orice altă organizație cu interese în a vinde imaginea cuiva. Sunt mai degrabă anti-modele pentru societate. Și, în acest fel, cel puțin sănătatea culturală a societății este grav afectată. De aceea, credem că ar fi potrivit să introducem acum conceptul de „celebritate vidă”, care se referă la o notorietate fără conținut, fără merite, la o notorietate formală, artificială.

Prin urmare, celebritatea nu coincide totdeauna cu exemplaritatea sau cu autoritatea epistemică; mai mult, o celebritate poate fi deseori un anti-model; așa era și în Grecia antică, pe vremea lui Socrate, așa este și azi.

La proces, Socrate însuși a ilustrat pe cazul său principiul competenței atunci când a răspuns la acuzația de corupere a tinerilor, după mărturia lui Platon. Socrate sugerează tacit în discursul său de apărare că persoana sa era potrivită a-i învăța pe tineri, deși el nu își propusese niciodată să fie vreun fel de „profesor”. La afirmația acuzatorului Meletos că toți cei mulți sunt potriviți să educe tinerii, Socrate răspunde urmând principiul competenței: „Oare și la cai ți se pare că lucrurile stau astfel? (...) Sau tocmai pe dos, în stare să-i facă mai buni e unul singur, sau sunt foarte puțini, și anume cei de meserie, iar cei mai mulți, ori de câte ori au de-a face cu caii și îi folosesc, îi strică?”³³. Și Xenofon amintește de viziunea socratică asupra competenței³⁴: „(...) e o nesocotință ca mai marii cetății să fie aleși cu o boabă, în timp ce nimeni nu-și dorește un cârmaci de corabie astfel ales, nici un constructor, nici un flautist și nici, în sfârșit, pentru alte îndeletniciri în care nepricepuții, lucrând anapoda, aduc nu mai puține pagube decât cei nechemați, puși să conducă treburile statului”. Concepția aceasta asupra competenței va fi mult dezvoltată de Platon mai târziu. Dar să mai observăm acum că Socrate pare a avea din nou o problemă promovând principiul competenței și lăsând de-o parte „înțelepciunea” celor mulți: ar putea fi el însuși acuzat de elitism.

CONSIDERAȚIUNI FINALE

Firește, deși i-am atribuit lui Socrate statutul de celebritate cu sensul de azi, între marele personaj filosofic și marea majoritate a celebrităților zilelor noastre sunt mari diferențe. În timp ce Socrate este un personaj pozitiv și se situează într-un context cât se poate de onorabil, cel al filosofiei, multe celebrități ale vremii

³³ Platon, *Apărarea lui Socrate*, 25 b.

³⁴ Xenofon, *Memorabilia*, I, 2.

noastre sunt personaje negative, anti-modele, îndeosebi cele din zona politică sau cele din zona entertainmentului. Și, din nou firesc, este foarte greu din punct de vedere emoțional să pui alături o celebritate precum Socrate (o legendă a istoriei umanității) cu celebritățile anoste, eufemistic vorbind, ale timpurilor noastre. Dar aceasta este epoca în care trăim, când valorile s-au cam răsturnat, când cei ce în trecut aveau meseria tristă de a distra restul oamenilor au devenit personaje principale fericite ale teatrului cotidian; ei sunt noii noștri eroi, sunt exemplele noastre de urmat, în urma unui proces de fabricare a imaginii, de impunere a unor modele, proces vizibil copleșitor cam odată cu apariția cinematografului. Cu o exprimare plastică a lui Constantin Noica, caii de curse precum Socrate au fost înlocuiți pe scena socială cu caii de circ precum Brigitte Bardot. Și, cum trăim în această epocă, trebuie să ținem seama și de caii de circ. Nu că filosofia nu ar avea și azi celebrități, oameni cunoscuți pe întreg mapamondul (oameni care apar în mass-media, scriu articole populare, dobândind notorietate, și ne gândim acum la un Jean-Paul Sartre; chiar și știința are celebritățile sale, dacă e să ne gândim doar la Stephen Hawking), care sunt și autorități epistemice, dar gândirea critică sau un minim bun simț ne obligă să fim atenți și la profilul noilor personaje dominante și la discursul lor public. De ce să îi băgăm în seamă? Pentru că viețile lor devin exemplare pentru mulți oameni. Viața lui Socrate ar trebui să fie etalon, nu viața anostă a noilor vedete. Dacă promovăm o altă variantă de „elitarism” spunând aceasta, ne însușim păcatul.

Dezolant este că uneori figurile exemplare, celebritățile autentice precum Socrate sunt îndepărtate sau chiar osândite de către cetate ca fiind periculoase; prea multă conștiință morală sau prea multă valoare intelectuală frustrează cetățenii, simt disconfort în asemenea vecinătăți; mediocritatea și celebritatea vidă trebuie să domnească pentru mersul mediocru al societății. La fel de dezolant este că cetatea recompensează și material celebritățile vide, sunt hrănite în pritaneele zilelor noastre, ignorând, îndepărtând sau osândind uneori Socrații contemporani.

Socrate merita să fie hrănit în Pritaneu, locul simbol al cetății, locul unde ardea focul veșnic al cetății vegheat de zeița Hestia, unde se strângeau magistrații cetății și unde erau primiți oaspeții de seamă ai Atenei. Cum spuneam, conștient de propria sa valoare și de rolul critic important pe care l-a jucat în sănătatea morală, spirituală a cetății, Socrate propune la proces pentru sine drept „pedeapsă” hrănirea în Pritaneu (dreptul de a lua masa pe cheltuiala statului, o mare onoare pentru un cetățean al Atenei, onoare pe care nu o meritau pe deplin sportivii cetății de pildă, celebritățile vide și ale cetății acelor vremuri):

„Căci dacă mă veți ucide pe mine, nu veți mai găsi lesne un alt om care, cu adevărat – chiar dacă pare o vorbă caraghioasă – să fie pus de Zeu pe lângă cetate întocmai ca pe lângă un cal, mare și de soi, dar care, din pricina mărimii, ar fi cam leneș și ar trebui să fie trezit de un tăun; la fel mi se pare că m-a așezat Zeul pe lângă cetate pe mine, unul care nu va înceta de fel să vă trezească și să vă convingă, să vă mustre cât e ziua de lungă, ținându-se de

voi pretutindeni. Nu veți mai avea parte ușor de un astfel de om, atenieni, așa că, dacă-mi veți da ascultare, mă veți cruța. Voi, însă, mâniați ca niște oameni treziți din somn când abia au ațipit, veți lovi poate în mine și, dându-i ascultare lui Anytos, mă veți osândi poate cu ușurință la moarte; apoi însă veți continua să dormiți tot restul vieții, dacă nu cumva Zeul, având grijă de voi, v-ar trimite pe altcineva. (...) Așadar, ce mi se cuvine pentru că sunt un astfel de om? Ceva bun, atenieni, dacă trebuie într-adevăr judecat după vrednicie; și anume un bine care să mi se potrivească. Așadar, ce e potrivit pentru un om sărac și făcător de bine, care are nevoie de răgaz ca să vă îndemne? Nimic altceva nu e mai potrivit, atenieni, decât ca un astfel de om să fie hrănit în Pritaneu, cu mult mai potrivit decât să fie hrănit acolo un învingător olimpic, la călărie, la cursele cu cai pereche ori cu care grele. Pentru că acela vă face să vă *credeți* doar mulțumiți, dar eu vă fac să *fiți*; și el nu duce lipsă de hrană, iar eu duc lipsă. Așadar, dacă trebuie să mă osândesc la ceva după dreptatea cuvenită, la aceasta mă osândesc, să fiu hrănit în Pritaneu”³⁵.

³⁵ Platon, *Apărarea lui Socrate*, 30 e – 31 b, 36 d – e.

